

Broedvogels van de Grebbeberg

Frans Jacobs

Inleiding

Het bos op de Grebbeberg heeft een oppervlak van ongeveer 62 hectare en bestaat voornamelijk uit loofbos. In een paar percelen bevinden zich vooral onder de oudere bomen veel grove dennen en her en der verspreid ook douglassparren. Wat betreft het loofbos zijn er naast het meest voorkomende hoog opgaande eiken-, berken- en beukenbos ook percelen met laag eikenhakhout, zogenaamd spaartelgenbos aanwezig. Aan de oostzijde bevindt zich een bosperceel geheel bestaand uit berken met een ondergroei van uitsluitend adelaarsvaren.

Op de steile zuidhelling bevindt zich eveneens dicht loofbos met behalve de genoemde eiken, beuken en berken ook veel robinia. Aan de voet hiervan treffen we een ander bostype aan dat vooral uit bomen als veldiep, zoete kers, es en pleksgewijs ook Spaanse aak en schietwilg bestaat. Dit bos gaat hellingafwaarts geleidelijk over in struweel met meidoorns, sleedoorns, appel, hondsrozen, kardinaalsmuts, braam, hop met nog een enkele schietwilg. De vegetatie gaat richting Grift over in kort begraasde weides met riet langs het water. De steile helling aan de westzijde van de Grebbeberg is begroeid met berkenbos, eikenbos en overgangen tussen deze twee bostypen. Langs de oever van de plas aan de westzijde groeien ook elzen en ratelpopulieren.

Het jaar 2024 was een echt mastjaar als het gaat om de eik, beuk en hazelaar. Vooral de zomer- en wintereik leverden in de herfst van 2024 veel eikels.

Weer

De winter 2023/2024 verliep zeer zacht met alleen in januari een vorstperiode en een februarimaand die de warmste was sinds het begin van de metingen van het KNMI. Het betrof de elfde te zachte winter op rij, sinds de vrij koude winter van 2012/2013. Het voorjaar verliep warm en nat, waarvan met name mei zeer nat was. De zomer van 2024 was eveneens warm en nat.

Methode

Er is gebruik gemaakt van de uitgebreide territoriumkarteringsmethode zoals die standaard voor broedvogelmonitoring (BMP-alle soorten) door SOVON is voorgeschreven (van Dijk 2004). Er werden 15 vroege ochtend- en 2 nachtinventarisaties uitgevoerd, hetgeen vergelijkbaar is met voorgaande jaren. De inventarisaties van de jaren 1978, 1979, 1990 en 1991 werden door Steenman c.s. uitgevoerd. Hierbij is in 1979 en 1991 de westhelft en in 1978 en 1990 de oosthelft geteld (Steenman 1991). Om deze resultaten met die van 1992 en later te kunnen vergelijken zijn 1978 en 1979 enerzijds en 1990 en 1991 anderzijds bij elkaar opgeteld. Voor het gemak noem ik dit in de tabel respectievelijk 1979 en 1991. Ofschoon vanaf 1991 ieder jaar geïnventariseerd is, zijn voor de overzichtelijkheid niet alle jaren in de tabel

opgenomen. Bij de Bosuil en de Middelste Bonte Specht is gebruik gemaakt van de methode van het afspelen van de territoriumroep. Hierbij wordt de territoriumroep van de soort afgespeeld en indien die soort reageert wordt hij op die plek als territoriumhoudend beschouwd.

Resultaten

Met 49 verschillende soorten broedvogels en een broedvogeldichtheid van 11,1 territoria/hectare was 2024 een vrij gemiddeld jaar als het vergeleken wordt met de hele monitoringsperiode.

Hieronder worden de trends weergegeven van de verschillende vogelsoorten als de afgelopen jaren worden vergeleken met de periode ervoor:

A. Toename/nieuw

1. Opmerkelijk was de aanwezigheid van twee paar Haviken, één aan de oostzijde die gebruik maakte van een al jaren oud nest en een ander die in 2024 een geheel nieuw nest bouwde ongeveer midden op de Grebbeberg.
2. Vijf soorten spechten hebben gebroed op de Grebbeberg, namelijk de Zwarte Specht, Groene Specht, Grote Bonte Specht, Middelste Bonte Specht en de Kleine Bonte Specht. Voor de Middelste Bonte Specht was dit het derde jaar op rij dat deze op de Grebbeberg een nest had.
3. Met 7 vastgestelde territoria van de Bonte Vliegenvanger was dit op één jaar (1999) na het hoogste aantal sinds het begin van de monitoring.
4. Er werden veel Tjiftjaf- en Zwartkop territoria vastgesteld. Dit betrof een voortzetting van de trend die in dit gebied (en ook landelijk) al jaren gaande is.
5. Na een reeks slechte jaren voor de Merel was bij deze soort sprake van herstel. Het aantal territoria was met 52 het hoogst sinds 2017.
6. Aan de voet van de Grebbeberg bereikte de Nachtegaal met 6 territoria een niet eerder vastgesteld record. Hetzelfde gold voor de Cetti's Zanger met twee territoria.
7. Er bevonden zich sinds 2010, meest aan de voet van de Grebbeberg, tot rond 5 territoria van de Groenling en de Putter, die voor die tijd meestal ontbraken.

B. Afgenomen/verdwenen zijn de volgende soorten:

1. De Zwarte Kraai is sinds 2005 sterk achteruitgegaan en de laatste jaren met nog slechts één territorium vertegenwoordigd.
2. De Kauw is sinds 2011 verdwenen, terwijl er in 1979 nog 50 nesten waren (Steenman 1991)!
3. Het was met 10 territoria een matig jaar voor de Gaai.
4. De Fazant is na een teruggang sinds 2020 verdwenen

als broedvogel op de Grebbeberg. Deze soort kwam voorheen vooral aan de voet van de Grebbeberg voor.

5. De Houtduif en de Holenduif zijn sterk achteruitgegaan. De Houtduif van 39 territoria in 1979 naar 11 in 2024. De Holenduif van 15 naar één dit jaar.
6. Het was een matig jaar voor alle mezensoorten. De Kuifmees en Zwarte Mees zijn, na een jarenlange achteruitgang sinds 2023 verdwenen en de Glanskop was met drie territoria opmerkelijk slecht vertegenwoordigd. Ook het aantal van drie territoria van de Staartmees was nog niet eerder zo laag.
7. Na een jarenlange achteruitgang is de Grote Lijster nu bijna verdwenen. Telde de Grebbeberg in 1979 nog 9 territoria (Steenman 1991), in 2023 werden nog twee territoria vastgesteld en in 2024 zelfs slechts één!
8. Ook het aantal Tuinfluiter was met 8 territoria laag als dat vergeleken wordt met de negentiger jaren van de vorige eeuw toen het aantal territoria meestal tussen de 15 en 20 schommelde.

Discussie

Toe- of afnames van broedvogels op de Grebbeberg kunnen toegeschreven worden aan vergelijkbare landelijke aantalsveranderingen of kunnen samenhangen met veranderingen op de Grebbeberg zelf.

Landelijke aantalsveranderingen van soorten kunnen samenhangen met omstandigheden in Nederland zelf (koude of juist zachte winter, mast van eik en beuk etc.) of met omstandigheden tijdens de trek of in de overwinteringsgebieden. Te denken valt dan aan droogte of juist natte omstandigheden in de Sahel, jacht of slechte weersomstandigheden tijdens de trek heen of terug. Ook ziektes als het Usutu-virus (bij de Merel) of 'het Geel' (Groenling) kunnen hun tol eisen, al kan dit ook lokaal variëren.

Bij veranderingen op de Grebbeberg zelf kunnen we denken aan de veroudering van het bos, kap van oudere bomen; het effect van stormen, rupsenplagen en mast bij eik en beuk kan ook lokaal variëren.

Wat opvalt is dat op de Grebbeberg het vooral de wat grotere vogels zijn die afnemen zoals de Zwarte Kraai, Kauw, Houtduif en Holenduif. Mogelijk dat de toegenomen predatie door de Havik en de ook op de Grebbeberg voorkomende boommarter hierbij een rol spelen. Naalddhout bewonende mezensoorten als de Kuifmees, Zwarte Mees en Matkop gaan ook landelijk in aantal achteruit door de toename van loofhout in bossen ten koste van het naalddhout. Dit proces is op de Grebbeberg ook zichtbaar. Typische loofhout bewonende soorten als de Appelvink en de Boomklever zijn toegenomen zowel op de Grebbeberg als landelijk. Ook de Gaai bereikt op de Grebbeberg een hoge dichtheid met af en toe een dip

(2022-2024). Door de veroudering van het bos op de Grebbeberg doen de spechten het ook goed; zij vinden voldoende dode en aftakelende bomen voor hun broedholtes en voor voedsel. Een hollenbroeder als de Bosuil profiteert hier ook van en vindt voldoende grote holtes in bomen voor zijn nesten getuige de drie broedparen in 2023 en twee broedparen in 2024. Bos- en rosse woelmuizen, als belangrijkste prooien van de Bosuil, zijn zeker na mastjaren voldoende aanwezig. De over een langere periode vastgestelde afname van de Fitis en Tuinfluiter op de Grebbeberg kan samenhangen met de veroudering van het bos. Beide soorten hebben een voorkeur voor jong bos of bosranden en deze vegetatie beperkt zich nu nog tot de onderrand aan de zuid- en westhelling. Mogelijk treedt ook enige concurrentie op met de talrijk voorkomende Zwartkop die veel eerder dan de Tuinfluiter aanwezig is (Sovon 2018).

Veel soorten die op de Grebbeberg zijn toegenomen over een langere periode zijn ook landelijk toegenomen (Sovon 2018, Sovon 2021). Het gaat dan om soorten als de Roodborst, Winterkoning, Zwartkop, Tjiftjaf, Grasmus, Nachtegaal, Bonte Vliegenvanger, Appelvink en Putter. Het omgekeerde zie je ook met de al genoemde in naalddhout levende Mezen, Merels (vermoedelijk door het Usutu-virus), de Grote Lijster (oorzaak onbekend of mogelijk ook het Usutu-virus?) en Ringmus. Er zijn ook afwijkingen op de landelijke trend. Zo neemt op de Grebbeberg de Grauwe Vliegenvanger niet af over de periode 1990 tot en met 2024 terwijl dat landelijk wel het geval is.

Overzicht waargenomen niet-broedvogels

- Koperwiek op 16 maart
- Houtsnip op 16 maart
- Sijs op 10 en 16 maart
- Raaf op 2 juni

Literatuur

- van Dijk A.J. 2004. Handleiding Broedvogel Monitoring Project (Broedvogelinventarisatie in proefvlakken). SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- de Nie H.W., Brussaard L., van Oostveen C., Avis L. & Vergeer J.W. 2024. *Broedvogels van Wageningen e.o. 1991-2020*. KNNV Vogelwerkgroep Wageningen e.o. Wageningen.
- Jacobs F. 2022, Broedvogels van de Grebbeberg. *Pennevluchten* 40(4): 86-91.
- Steenman J. 1991, Broedvogelinventarisatie Grebbeberg oost 1990. *Pennevluchten* 9(1): 17-20.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018. *Vogelatlas van Nederland. Broedvogels, wintervogels en 40 jaar verandering*. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland. 2021. *Vogelbalans 2021*. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Tabel 1. Broedvogels op de Grebbeberg (aantal territoria) in 1979 en van 1991 t/m 2024 (om de vijf jaar). De tellingen van 1978 en 1979 enerzijds en 1990 en 1991 anderzijds, zijn bij elkaar opgeteld. Beide keren is het ene jaar de West-helft en het daaropvolgende jaar de Oost-helft geteld. Voor het gemak wordt dit in de tabel 1979 en 1991 genoemd.

	Vogelsoort	1979	1991	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2024
1	NIJLGANS	-	-	-	-	-	2	1	1	1
2	WILDE EEND	-	-	-	-	1	1	3	4	4
3	BERGEEND	-	3	1	-	-	-	-	-	-
4	MANDARIJNEEND	-	-	-	1	-	-	-	-	-
5	WATERHOEN	-	-	-	-	-	-	-	1	-
6	FAZANT	6	-	2	4	6	5	2	-	-
7	HAVIK	-	-	-	-	-	1	1	1	2
8	BUIZERD	-	3	2	2	2	1	1	1	-
9	SPERWER	-	1	-	-	1	-	-	-	-
10	BOSUIL	3	3	2	2	3	1	1	1	2
11	RANSUIL	1	-	-	-	-	-	-	-	-
12	ZWARTE KRAAI	8	9	11	8	7	5	2	1	1
13	KAUW	50	27	18	16	13	6	-	-	-
14	EKSTER	5	4	1	2	1	2	1	2	1
15	VLAAMSE GAAI	13	16	12	10	13	12	12	15	10
16	HOUTDUIF	39	25	12	17	25	15	12	13	11
17	HOLENDUIF	14	15	8	8	8	4	2	2	1
18	TURKSE TORTEL	2	-	-	2	3	3	1	-	-
19	TORTELDUIF	1	1	-	-	-	-	-	-	-
20	KOEKOEK	3	1	-	-	-	-	-	1	-
21	ZWARTE SPECHT	-	-	-	-	-	-	-	-	1
22	GROENE SPECHT	6	1	-	1	2	1	3	3	3
23	GR BO SPECHT	21	24	19	19	19	22	21	23	20
24	MIDD BO SPECHT	-	-	-	-	-	-	-	-	1
25	KL BO SPECHT	1	4	1	2	1	2	2	4	3
26	BOOMKLEVER	15	21	20	26	27	28	27	22	26
27	BOOMKRUIPER	12	25	17	22	24	21	27	30	25
28	KOOLMEES	66	65	50	59	72	65	62	61	43
29	PIMPELMEES	22	41	48	48	54	54	53	49	41
30	GLANSKOP	4	15	12	17	11	13	11	12	3
31	MATKOP	4	7	2	1	2	-	1	-	-
32	KUIFMEES	-	2	2	3	3	2	1	1	-
33	ZWARTE MEES	-	5	3	3	4	4	3	-	-
34	STAARTMEES	1	6	5	8	9	10	5	5	3
35	ROODBORST	40	62	64	65	61	48	67	65	57
36	WINTERKONING	38	50	44	51	65	49	61	54	54
37	HEGGEMUS	7	13	11	8	19	10	13	13	11
38	NACHTEGAAL	4	1	-	-	-	-	2	1	6
39	GEKR ROODST	24	1	-	-	1	1	-	2	2
40	BO Vliegenv	-	5	3	4	3	4	1	2	7
41	GR Vliegenv	4	-	2	6	4	7	5	4	3
42	BOOMPIEPER	2	-	-	-	-	-	-	-	-
43	WITTE KWIKST	2	-	-	-	-	-	-	-	1
44	BOSRIETZANGER	-	-	1	5	3	3	2	3	2
45	RIETZANGER	-	-	-	-	-	-	-	-	-
46	KLEINE KAREKIET	-	-	2	2	2	1	3	2	1
47	SPOTVOGEL	2	-	-	-	-	-	-	-	-
48	FLUITER	2	4	-	-	-	2	3	3	2

	Vogelsoort	1979	1991	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2024
49	FITIS	35	19	16	13	9	13	7	9	12
50	TJIFTJAF	24	39	56	41	38	48	44	49	52
51	ZWARTKOP	33	27	41	41	48	60	48	70	65
52	TUINFLUITER	21	10	15	13	11	11	12	9	8
53	GRASMUS	-	-	3	5	6	3	8	8	6
54	BRAAMSLUIPER	1	1	-	-	-	1	-	1	1
55	CETTI ZANGER							-	1	2
56	GOUDHAAN	-	3	1	7	9	10	7	3	4
57	VUURGOUDHAAN	-	-	-	-	-	2	1	4	3
58	SPREEUW	85	18	22	16	28	15	20	35	35
59	WIELEWAAL	7	-	-	-	-	-	-	-	-
60	MEREL	45	39	47	54	68	63	63	48	52
61	ZANGLIJSTER	18	4	12	12	20	19	21	17	17
62	GROTE LIJSTER	9	4	3	4	3	5	5	4	1
63	VINK	35	39	53	58	78	78	64	78	66
64	GROENLING	-	-	1	2	2	5	2	4	5
65	GOUDVINK	-	-	-	-	1	1	-	-	-
66	PUTTER	-	-	-	-	2	4	3	5	4
67	APPELVINK	-	-	1	1	6	6	8	8	7
68	KNEU	2	-	-	-	-	-	-	-	-
69	HUISMUS	15	1	-	-	-	-	-	-	2
70	RINGMUS	7	15	13	8	-	-	-	-	-
71	RIETGORS	-	-	-	1	1	-	-	-	-
	Totaal aantal	759	679	659	698	799	749	725	755	690
	Aantal soorten	46	44	42	45	48	50	48	49	49
	Aantal/Ha.	12,34	11,04	10,71	11,26	12,89	12,1	11,7	12,2	11,1

Glanskop. Foto: Pauline van Marle